

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.53-055.2

І. О. Грицай
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОГО ЗБАЛАНСУВАННЯ
В НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРЛАМЕНТАХ

Гендерний баланс безпосередньо взаємопов'язаний із такими фундаментальними явищами, як права та свободи людини, соціальна справедливість тощо. На просторах Європейського співтовариства гендерна рівність розглядається як обов'язкова складова частина демократії.

Відомо, що протягом історичного розвитку людства політичною та державною діяльністю займалися чоловіки, зрідка – жінки. У сучасних умовах жінки активніше беруть участь в управлінні державними справами та політиці. Якщо раніше це відбувалося переважно через створення та функціонування жіночих громадських організацій, їх взаємодію із суб'єктами влади, лобювання жіночих інтересів, то з часом механізми їх участі вдосконалювалися та продовжують трансформуватися з урахуванням кращих світових практик. Жінки все частіше у всьому світі беруть участь у виборах до представницьких органів влади, що зумовило їх появу в національних парламентах. Впровадження принципу гендерної рівності в законодавчому органі – умова розвитку правової держави та громадянського суспільства. Однак багато демократично зорієнтованих країн й сьогодні мають у цій сфері низку проблемних питань, що потребують свого вирішення.

Проблематикою гендерного співвідношення в представницьких органах влади займалися такі вітчизняні та зарубіжні автори, як Ю. Акімова, С. Бабухіна, Д. Батлер, М. Бачелет, О. Вороніна, І. Грабовська, І. Гуцуляк, Т. Деметрадзе, В. Дойчман, І. Жерьобкіна, К. Карпенко, Д. Кул, Т. Марценюк, К. Пейтман, Л. Санстейн, Л. Темкіна, Н. Шведова, М. Шенлі та ін. З часу незалежності української держави та початку її демократичного розвитку питання забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, на всіх рівнях державної влади набуло не просто першочергового, а надзвичайно великого значення; необхідність їх негайного практичного вирішення відразу висунула вимоги створення теоретичного фундаменту в цій сфері. Політичні сфери держав світу мають певні відмінні та спільні ознаки, серед

останніх слід виокремити їх непристосованість у тій чи іншій мірі для жінок, що й зумовлює подальше вивчення цього питання.

Мета статті – дослідити проблематику гендерного збалансування в національних парламентах світу з позицій теорії держави і права; визначити засоби забезпечення гендерної рівності з урахуванням зарубіжного досвіду в парламенті України.

Можна з упевненістю сказати, що за останні 50–60 років жінки всього світу досягли помітних результатів у питанні їх рівності з чоловіками представленості в різних сферах суспільства, зокрема і в органах державної влади.

Гендерна рівність у політиці та органах публічної влади – це ідеал, який декларує кожна розвинена держава. Проте нині жінки недостатньо представлені в парламентах різних країн світу й відсторонені від прийняття управлінських рішень [1, с. 55]. Рівноправна участь жінок в процесах прийняття політичних рішень сприяє врахуванню однаковою мірою інтересів та потреб як чоловіків, так і жінок [2, с. 209]. Відсутність рівного представництва жінок і чоловіків у розробленні рішень щодо політичних і суспільно важливих питань становить загрозу для легітимності демократії та є порушенням прав людини [3]. Нині міжнародною спільнотою вироблено різні механізми розширення участі жінок у політичній та державній діяльності.

Так, у Європейському Союзі створено спеціальні структури, які займаються розробкою механізмів реалізації гендерної рівності: група доповідачів Комітету міністрів із проблеми рівності між жінками та чоловіками, Комісія з питань рівних можливостей жінок і чоловіків при ПАРС, Керівний комітет із питань рівноправності між жінками та чоловіками. Також наявна розвинена законодавча база, яка сприяє встановленню гендерної рівності. Наприклад, це Спеціальна рекомендація Комітету міністрів ЄС державам-членам «Про збалансовану участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень у сфері політики та суспільного життя» від 2003 р., у якій зазначається, що представництво кожної статі в органах, які приймають рішення

в сфері політики або суспільного життя, повинно бути не менше 40%. Для досягнення цього показника державам рекомендовано вживати спеціальних заходів і здійснювати законодавчі реформи, які б забезпечили відповідне представництво жінок і чоловіків у списках кандидатів на місцевих, регіональних, національних і наднаціональних виборах [4, с. 50–54]. Одним із таких механізмів є встановлення гендерного квотування.

Гендерні квоти стали ефективним механізмом вирішення проблеми представництва жінок у владних структурах західноєвропейських країн [5, с. 186]. Ідея та ініціатива введення гендерного квотування виникли в кінці 1960-х рр. у політичній сфері та належать шведським соціал-демократам. Проте не меншу роль у цьому відіграли активність і контроль жіночих рухів.

Система квот впливає на подолання стереотипів щодо традиційних ролей чоловіків і жінок у суспільстві; сприяє зацікавленню чоловіками сфер, у яких раніше панували жінки: сім'я, діти, здоров'я, освіта [6, с. 311]. Використання системи квот для збільшення жіночого представництва на виборних посадах – метод кількісного збільшення жінок у політиці. Головна ідея квот полягає в тому, щоб залучати жінок до політичних позицій і забезпечити їх входження в політичне життя, що цілком узгоджується з міжнародними стандартами [7, с. 15]. Проте введення гендерного квотування може викликати певні обмеження.

Так, Ю. Акімова вважає, що під час запровадження механізму квотування важливо не порушити інший важливий конституційний принцип – свободи вибору. Це є складним питанням, одним зі шляхів вирішення якого авторка вбачає посилення на проведення антидискримінаційної політики [8, с. 59]. На думку Т. Деметрадзе, держава зобов'язана підтримати квоту як тимчасову міру боротьби з дискримінацією. У такому разі свобода вибору не обмежується, а лише вводиться в певні межі, вона відбуватиметься за однієї умови: ця свобода не повинна служити підставою та бути умовою порушення гендерної рівності як такої [9, с. 121].

Проведені дослідження Радою Європейського Союзу надали підстави для висновку, що встановлення гендерних квот політичними партіями – один із найбільш ефективних засобів забезпечення гендерної рівності в парламенті. Механізм добровільних партійних квот є достатньо розповсюдженим у більшій половині країн – членів Європейського Союзу та загалом у країнах Європи – Бельгії, Франції, Німеччині, Італії, Польщі, Литві, Греції, Румунії, Угорщині та ін.

У світі існують різні моделі квотування. Найбільш поширеними є: 1) 40/60 – модель, характерна для скандинавських держав (Фінляндія, Швеція, Ісландія та ін.); 2) 30/70 – зокрема, в Аргентині, де 30% – квоти для жінок, проте в нашій державі, де

також активно здійснюються спроби впроваджувати таку модель, законодавство передбачає децю інше формулювання: 30% тієї чи іншої статі; 3) 20/80 у Бразилії, де 20% – квоти для жінок.

Існують й інші моделі квотування, наприклад коли виборчим законодавством регламентовано певну кількість місць для жінок у парламенті. Нині квотування місць у парламенті законодавчо закріплено в деяких африканських та азійських державах, зокрема в Республіці Бангладеш. Так, після останніх виборів у цій країні у 2014 р. до парламенту обрано 350 депутатів: 300 – у територіальних округах, по одному від кожного виборчого округу, з яких 21 жінка; 50 місць зарезервовані для жінок, які обираються згідно із законом на основі процедури пропорційного представництва в парламенті за допомогою єдиного переданого голосу [10]. Іншими словами, у законодавчому органі держави відбувається кооптація. Інститут кооптації нерідко піддається критиці в контексті недемократичної форми виборів, оскільки потенційно створює підґрунтя для зловживань – можливість обрання вигідних для себе кандидатів.

Цікавим є приклад Руанди, де згідно з новою системою кожна з 12 префектур країни обирає за непартійним принципом і направляє до нижньої палати парламенту по дві жінки. Таким чином, ще до проведення загальних виборів їм гарантується 24 місця [11].

Після приєднання у 2000 р. України до Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй [12] наша держава зобов'язалася забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30% тієї чи іншої статі в представницьких органах влади й у вищих органах виконавчої влади до 2015 р.

Сьогодні разом з усіма здобутками Україна програє на тлі європейських країн, оскільки не змогла виконати ці зобов'язання [13]. Для отримання об'єктивного висновку щодо забезпечення принципу гендерної рівності в парламенті України доречно навести офіційні показники різних скликань відносно кількості жінок починаючи з 2000-х рр.: IV (2002–2006 рр.) скликання – 6,2% (28 осіб); V (2006–2007 рр.) та VI (2007–2012 рр.) скликання – 9,3% жінок (по 42 особи); VII скликання (2010–2014 рр.) – 10,2% жінок (46 осіб). На сьогодні у вітчизняному парламенті VIII скликання (2014 р. – донині) – 12,3% жінок (52 особи) [14]. Тобто за останні п'ятнадцять років кількість жінок у Верховній Раді України зросла вдвічі, проте не досягла позначки в 30%.

Світовий економічний форум (World Economic Forum) опублікував щорічне глобальне дослідження – Індекс гендерного розриву 2016 (The Global Gender Gap Index 2016) із супроводжуючим його рейтингом країн світу за показником рівноправності чоловіків та жінок. Україна за рівнем гендерної рівності порівняно з попереднім дослідженням по-

гіршила свої позиції на 2 пункти і посіла 69-те місце із можливих 144. У дослідженні вимірюється розрив серед чоловіків і жінок за різними показниками в таких сферах, як економічна участь та можливість, рівень освіти, здоров'я та тривалість життя, політичні права обох статей. Як і в 2015 р., найгірші позиції щодо гендерної рівності Україна займає у сфері політичних прав [15]. Зі 193 країн світу за відсотковим показником кількості жінок у парламенті Україна посідає 146-те місце.

Західні експерти вважають, що українським жінкам важко змагатися з чоловіками за місця в парламенті через наявні стереотипи, обмежений доступ жінок до фінансових ресурсів і менш ефективні соціальні зв'язки [16]. Сьогодні встановлення гендерного балансу депутатів Верховної Ради України є одним з основних показників розвитку української демократії.

Важливо, що віднедавна українським законодавством також передбачено гендерне квотування. У 2013 та у 2015 рр. до ст. 8 Закону України «Про політичні партії в Україні» були внесені зміни, якими зобов'язано політичні партії у своїх статутах вказувати розмір квот, що визначає мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії в загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30 відсотків від загальної кількості кандидатів у виборчому списку. З одного боку, ці зміни свідчать про всебічні намагання держави сприяти забезпеченню гендерної рівності та суспільний прорив у цій сфері; з іншого боку, у законодавстві відсутні санкції за порушення цієї вимоги, неврегульованим залишається питання розташування у виборчому списку кандидатів-жінок.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй резолюції «Виборча система як інструмент підвищення представництва жінок у політичному житті» дає рекомендації державам – членам Ради Європи звернутися до всіх політичних партій із закликом добровільно ввести гендерні квоти та радить приділити увагу питанню застосування ефективних санкцій: бажано не у вигляді штрафів, а у формі відхилення списків кандидатів [17]. Такий підхід, безумовно, матиме позитивний вплив на гендерне збалансування в національних парламентах.

Слід навести статистичні дані щодо країн світу, які є лідерами в забезпеченні принципу гендерної рівності в національних парламентах: Руанда з показником 61,3% та Болівія з показником 53% [3]. Також нині у світі є країни, які не мають жодної жінки у парламенті (Федеративні Штати Мікронезії, Катар, Вануату та Ємен), або ж представлені однією особою жіночої статті (Оман, Соломонові Острови, Беліз, Тонга, Тувалу). Разом із тим важливо зауважити, що в Омані в 1991 р. сформовано Консультативну Асамблею – Междліс ап-Шура –

з метою розширеної участі громадськості в управлінні державними справами, яка здійснює частину законодавчих повноважень, виконуючи цим свого роду роль верхньої палати парламенту. Представницький орган складається з 85 членів, серед яких 14 жінок, тобто 16,5%. Також із 13 осіб верхньої палати законодавчого органу Белізу 4 є жінками, що становить 31%.

Серед європейських країн щодо участі жінок у національному парламенті – коли жінки займають 40% або більше місць – найбільш успішною є ситуація у таких країнах, як Ісландія (47,6%), яка, до речі, також посідає четверте місце у світі за кількістю жінок у парламенті, Швеція (43,6%), Фінляндія (42%), Норвегія (40%). Саме жінки Скандинавії випереджають інші держави Європи за ступенем представництва в органах влади. Для порівняння: у парламентах Ісландії в 1995 р. було 25% жінок, у 2004 – 30%; у Швеції – 40 та 45%; у Фінляндії – 33 та 37%; у Норвегії – 39 та 36% відповідно. Ці дані свідчать про стабільність гендерної політики, що має дієвий та позитивний вплив на суспільну думку в цих країнах щодо забезпечення гендерного балансу в органах державної влади.

Справедливо відзначити, що достатньо близьки до показника 40% жінок у парламентах європейських країн є Іспанія – 39%, Бельгія, Нідерланди – 38%, Німеччина, Словенія – 37% та ін.

На європейському просторі саме Швеція є прикладом «поступального шляху» (incremental track) на протизагу «швидкому шляху» (fast track) в дискурсі гендерної політики, тобто покращення стану гендерної рівності в країні. Швеції знадобилося приблизно 60 років, щоб досягнути 20% жінок в парламенті, і 70 років для досягнення 30% [18, с. 154]. Фінські жінки першими в Європі отримали право брати участь у виборах у парламент і бути обраними до нього [19, с. 211].

Науковці виділяють такі чинники, що вплинули на розвиток політики гендерної рівності у країнах Північної Європи:

- 1) соціал-демократична орієнтація державної політики і створення держави загального добробуту;
- 2) доступ жінок до трудової діяльності та професійного розвитку;
- 3) представництво жінок в органах влади;
- 4) створення антидискримінаційної законодавчої бази;
- 5) створення національних механізмів забезпечення гендерної рівності;
- 6) розвиток жіночого руху [20, с. 69].

Для забезпечення гендерного балансу в парламенті України ключовим є активізація самих жінок та їх об'єднань. Взаємодія жіночих рухів з органами державної влади та їхня наполегливість забезпечить подальше вдосконалення вітчизняного законодавства та механізмів гендерної рівності, сприятиме розширенню соціальних зв'язків. Потрібно вести

активну просвітницьку роботу, стимулювати розвиток жіночих організацій, залучати ЗМІ та політиків, співпрацювати з міжнародними організаціями.

Висновки. Систематизуючи результати проведеного дослідження, необхідно зазначити таке.

1. У міжнародній практиці різні гендерні індикатори застосовуються як засоби оцінки гендерного балансу та демонструють зміни, які відбуваються в конкретному суспільстві за визначений проміжок часу. Одним із таких індикаторів є кількість місць у національному парламенті, що належать жінкам. Нині на європейському просторі за відсотковими показниками жінок у законодавчому органі лідирують країни Скандинавії: Ісландія, Швеція, Фінляндія, Норвегія, місця в парламентах яких від 40 до 50% займають жінки. Гендерна політика цих країн є найбільш успішною та ефективною порівняно з іншими регіонами світу.

2. Останніми роками в Україні гендерні перетворення поступово впроваджуються в діяльність органів публічної влади; існує тенденція до зростання кількості жінок у парламенті. Проте, якщо оцінювати ефективність гендерної політики у відсотках щодо збільшення кількості жінок у Верховній Раді України, можна констатувати, що вітчизняна практика реалізації гендерної політики потребує певної інтенсифікації, враховуючи наявність низки позитивних прикладів і відпрацьованих механізмів забезпечення гендерної рівності в управлінні державними справами. Разом із тим удосконалення потребує й державна гендерна політика відносно рівності жінок і чоловіків, зокрема в кількісних показниках, у парламентах країн – членів Європейського Союзу, оскільки в більшості з них жінок все ж не більше 28–30%.

3. На сучасному етапі гендерне квотування має науково-практичне значення, яке потрібно застосовувати як перехідний засіб для підготовки громадськості до усвідомлення необхідності ширшого представництва жінок у національних парламентах. Перспективними та практично важливими дослідженнями у сфері гендерної рівності є вивчення кількісно-якісного аспекту представництва жінок у парламенті зокрема та в органах публічної влади загалом.

Література

1. Бабухіна С.А. Парламентські вибори як складова паритетної демократії крізь призму «гендерного питання» / С.А. Бабухіна // Сучасне суспільство. – 2012. – Вип. 2. – С. 54–59.

2. Гербут Н.А. Представництво жінок у парламенті: європейський досвід та українські реалії / Н.А. Гербут // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. – 2011. – Вип. 4. – С. 208–218.

3. Council of Europe Parliamentary Assembly: Increasing women's representation in politics through the electoral system [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta10/erec1899.htm>.

4. Гендерное равенство в современном мире. Роль национальных механизмов / отв. ред и сост. О.А. Воронина. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 772 с.

5. Степанова Н. М. Опыт использования гендерных квот в странах Западной Европы / Н. М. Степанова // Общественные науки и современность. – 1999. – № 4. – С. 185–196.

6. Салменниemi С. Гендерное равенство в Скандинавских странах: случай Финляндии / С. Салменниemi // Женщины. История. Общество : сб. науч. ст. – Тверь: Твер. обл. кн.-журн. изд-во, 2002. – Вып. 2. – С. 302–315.

7. Шведова Н.А. Гендерное равенство и устойчивое развитие: новые тенденции / Н.А. Шведова // Женщина в российском обществе. – 2006 – Вып. 4. – С. 3–21.

8. Акимова Ю.А. Конституционный принцип равноправия мужчины и женщины: на примере законодательства РФ и ФРГ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Ю.А. Акимова. – М. : 2006. – 210 с.

9. Деметрадзе Т.Р. Конституционный принцип равенности прав женщины и мужчины: понятия, зміст, механізм його реалізації та захисту : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Т.Р. Деметрадзе. – Ужгород, 2015. – 215 с.

10. Name and Composition of Parliament. Официальный сайт Национальной ассамблеи Бангладеш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parliament.gov.bd/index.php/en/about-parliament/name-and-composition-of-parliament>.

11. В Руанде по итогам парламентских выборов женщины составили почти 64% Палаты депутатов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/679955>.

12. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций від 08 вересня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_621.

13. Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському – соціологічне дослідження. Сайт Центра Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790.

14. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list.

15. Индекс гендерного розриву-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analityka/indeks-gendernogo-rozryvu-2016>.

16. Повышение роли и расширение участия женщин в политических процессах: аналитический обзор и рекомендации для стран Центральной и Восточной Европы и Содружества Независимых Государств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/women_polit_participation.pdf.

17. Women in national parliaments [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

18. Марценюк Т. Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід / Т. Марценюк // Соціальні виміри суспільства. – К. : Інститут соціології НАН України, 2007. – Вип. 10. – С. 153–161.

19. Кавеев К.А. Политика гендерного равенства в скандинавских странах / К.А. Кавеев, Н.В. Пазинич // Управленческое консультирование. – 2009. – № 4. – С. 210–217.

20. Штылева М.В. Реализация политики гендерного равенства в странах Северной Европы / М.В. Штылева // Женщина в российском обществе. – 2012. – Вып. № 1. – С. 67–80.

Анотація

Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. – Стаття.

У статті досліджено загальнотеоретичний аспект забезпечення гендерного балансу в законодавчих органах світу. Визначено особливості країн, гендерна політика яких у впровадженні гендерної рівності в парламентах є найбільш успішною та ефективною порівняно з іншими регіонами світу. Наголошено, що вітчизняна практика реалізації гендерної політики потребує інтенсифікації. Підкреслено, що гендерне квотування має наукове та практичне значення, яке потрібно застосовувати як перехідний засіб для підготовки громадськості до усвідомлення необхідності ширшого представництва жінок у національних парламентах.

Ключові слова: гендерне збалансування, національні парламенти, гендерна політика, гендерне квотування, гендерні індикатори.

Аннотация

Грицай И. О. Общетеоретический анализ гендерного сбалансирования в национальных парламентах. – Статья.

В статье исследуется общетеоретический аспект обеспечения гендерного баланса в законодательных органах мира. Определены особенности стран, гендерная политика которых во внедрении гендерного равенства в

парламентах является наиболее успешной и эффективной по сравнению с другими регионами мира. Отмечено, что отечественная практика реализации гендерной политики требует интенсификации. Подчеркнуто, что гендерное квотирование имеет научное и практическое значение, которое нужно применять как переходное средство для подготовки общественности к осознанию необходимости более широкого представительства женщин в национальных парламентах.

Ключевые слова: гендерное сбалансирование, национальные парламены, гендерная политика, гендерное квотирование, гендерные индикаторы.

Summary

Grytsai I. O. General theoretical analysis of gender balance in national parliaments. – Article.

The article investigates the general theoretical aspects of gender balance in legislatures around the world. We determine the features of countries where gender policy in implementing gender equality in parliaments are the most successful and effective compared to other regions of the world. We emphasise that the domestic practice of realization of gender policy requires intensification. We stress that gender quotas have scientific and tyapractical value which should be used as a transition tool to prepare the public awareness of the need for wider representation of women in national parliaments.

Key words: gender balance, national parliaments, gender politics, gender quotas, gender indicators.